

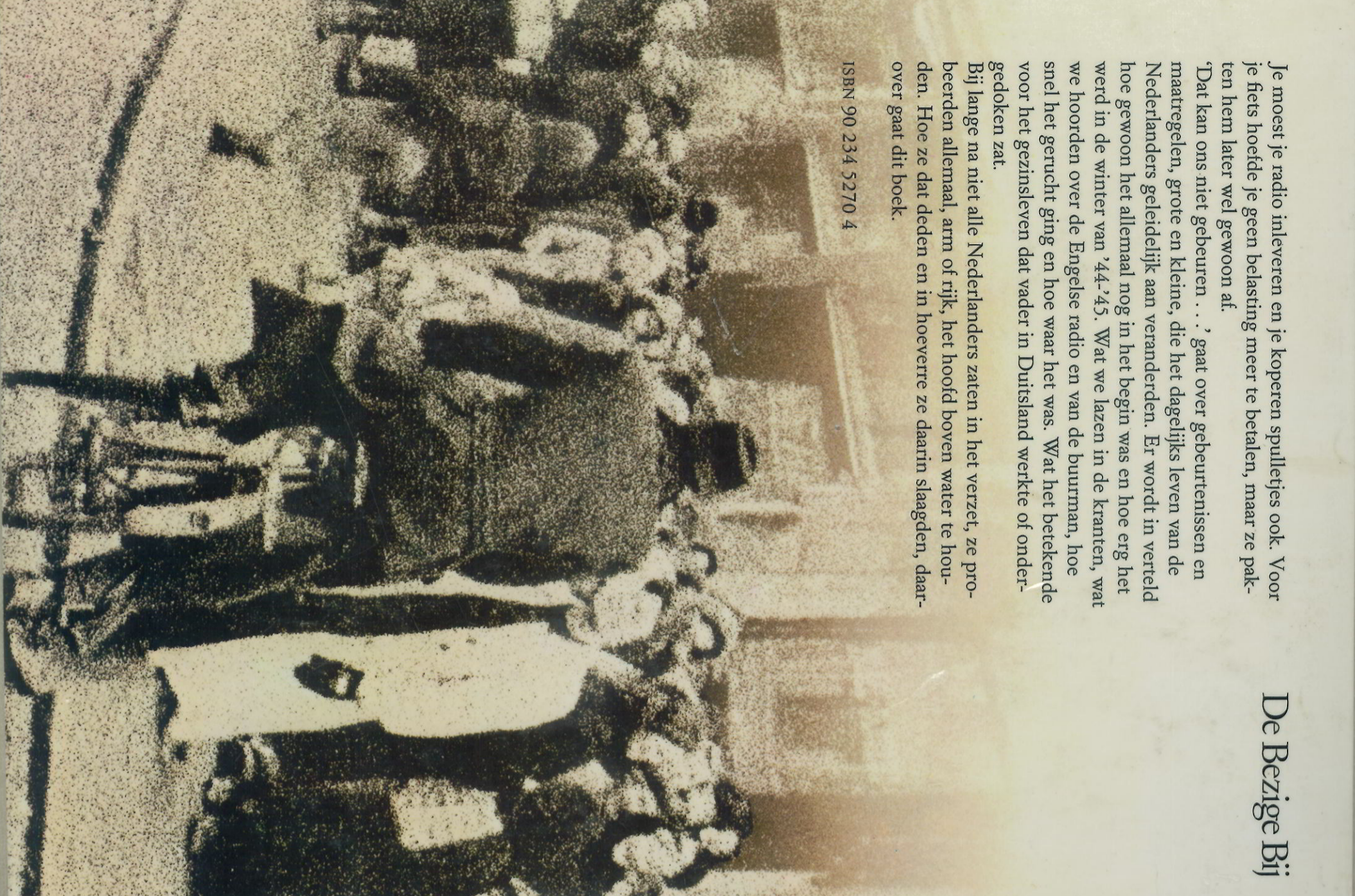
De Bezige Bij

Je moest je radio inleveren en je koperen spulletjes ook. Voor je fiets hoefde je geen belasting meer te betalen, maar ze pakten hem later wel gewoon af.

'Dat kan ons niet gebeuren . . .' gaat over gebeurtenissen en maatregelen, grote en kleine, die het dagelijks leven van de Nederlanders geleidelijk aan veranderden. Er wordt in verteld hoe gewoon het allemaal nog in het begin was en hoe erg het werd in de winter van '44-'45. Wat we lezen in de kranten, wat we hoorden over de Engelse radio en van de buurman, hoe snel het gerucht ging en hoe waar het was. Wat het betekende voor het gezinsleven dat vader in Duitsland werkte of ondergedoken zat.

Bij lange na niet alle Nederlanders zaten in het verzet, ze probeerden allemaal, arm of rijk, het hoofd boven water te houden. Hoe ze dat deden en in hoeverre ze daarin slaagden, daarover gaat dit boek.

ISBN 90 234 5270 4

dat kan ons niet gebeuren...

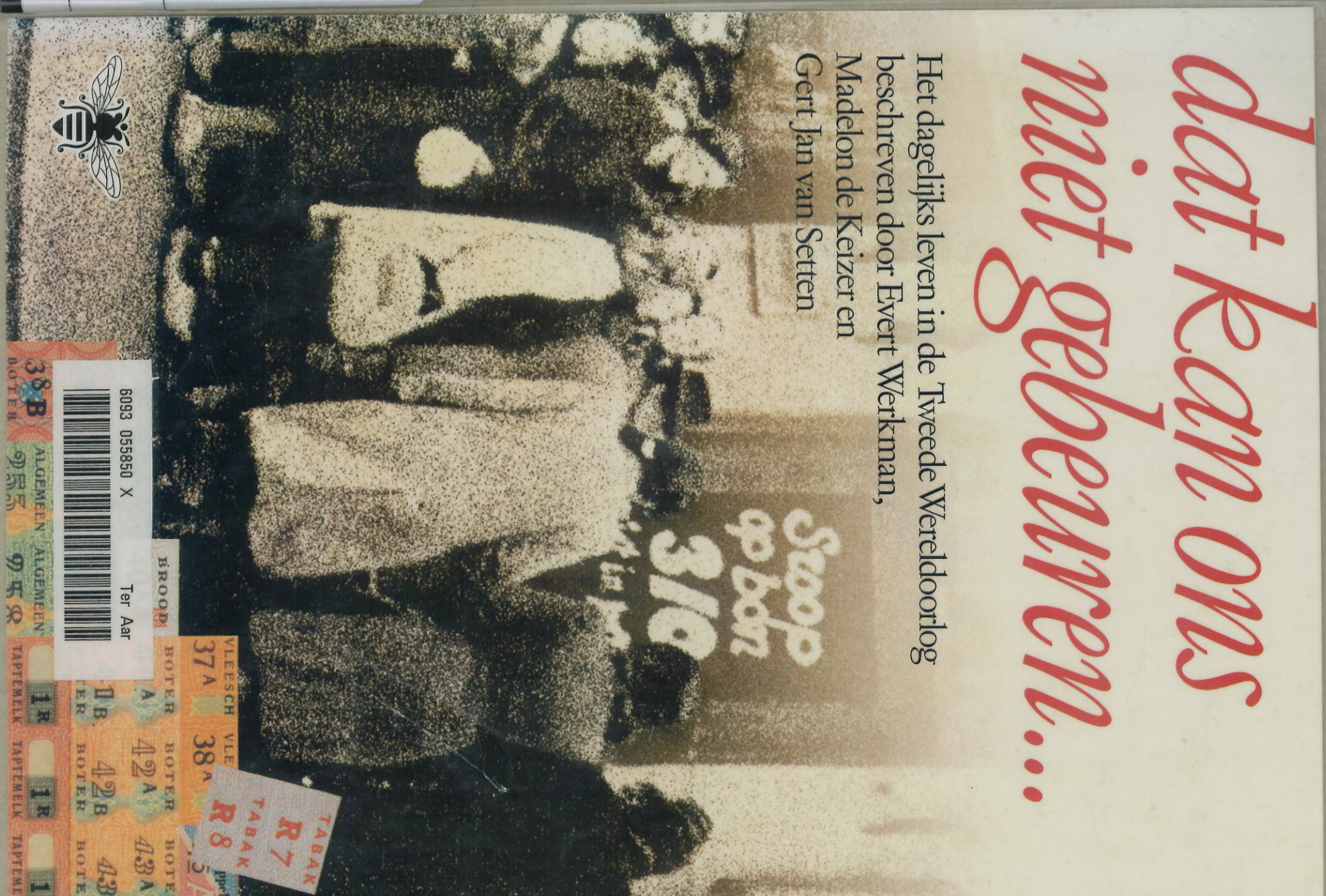
Vereldoorlog II

WERK

dat kan ons niet gebeuren...

Het dagelijks leven in de Tweede Wereldoorlog
beschreven door Evert Werkman,
Madelon de Keizer en
Gert Jan van Setten

*Stroop
op bon
310*

6093 055850 X

Ter Aar

BROD

VLEESCH 37A

VLE 38A

TABAK R7
R8
3A

BOTER

BOTER

BOTER

A

42A

43A

DB

42B

43B

38B
BOTER

ALGEMEEN
9 8 5

ALGEMEEN
9 8 9

TAPTEWELK

1R

TAPTEWELK

1R

TAPTEWELK

T

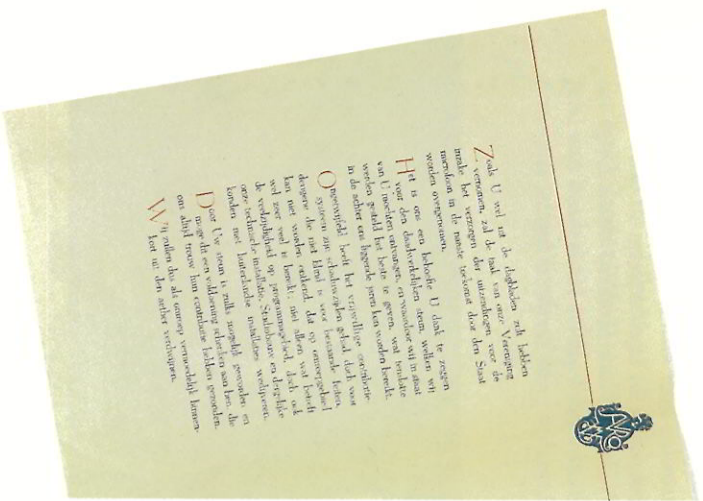

Ondanks het optimisme (onder) van Willen Vogt worden de vertrouwde radiobladen vervangen door de Luistergids (boven). Eén nationaal programma wordt voor één nationale omroep, volgestopt met Nazi-propaganda.

Rechtsboven: de dagbladen worden tenslotte van de papierschaarste steeds kleiner.

Er kwamen meer van die volstrekt onbegrijpelijke aanwijzingen. Op diezelfde 28e mei bijvoorbeeld: 'Over Mexico mag niets worden gepubliceerd.' Geen toelichting verder. En ook op diezelfde dag: 'Voorlopig mag niets worden gepubliceerd over de Kaukasus'. Dat zou kunnen slaan op een nieuw offensief van de Duitsers in Rusland. Maar Mexico? Wie had er behoefte aan om nu juist over dat land iets te publiceren?

Wat de Duitsers met die aanwijzingen voor hadden was soms niet te doorgronden. Dat werd trouwens ook van niemand verlangd. 'Beste was ze blindelings op te volgen, ieder eigen initiatief na te laten en vooral niet gaan informeren wat er misschien achter zou kunnen steken. De grote baas in Den Haag dirigeerde via de telex wat er wel en wat er niet in de krant zou komen.

Toen in het voorjaar van 1942 voor het 'Obergericht' in Den Haag 23 Nederlanders terecht stonden, die zich in Amsterdam op grote schaal schuldig hadden gemaakt aan diefstal en verduistering van distributiebonnen (er zouden zes doodvonnissen volgen) werd het de dagbladen toegestaan daarvan een eigen verslag te maken. Maar dan wel weer volgens de richtlijnen van de Haagse heren. 'De omvang van de berichtgeving moet sterk beperkt worden', aldus een order van 4 mei, toen het proces al enkele dagen aan de gang was, 'in het bijzonder wat betreft de nog komende pleidooien. Ook de overwegingen van het vonnis mogen niet gegeven worden. Daarentegen wordt verwacht dat op het vonnis eigen commentaar zal worden gegeven.' Een vergissing! Enkele dagen later kwam een nieuwe aanwijzing: die overwegingen moesten juist wel worden gepubliceerd.

Eigen commentaar – nu ja, in 'positieve' zin natuurlijk. Maar 'eigen werk' was de Duitsers zeer welkom, ze dachten kennelijk dat zo iets naar buiten de indruk gaf dat de gelijkgeschakelde krant toch nog best een eigen gezicht kon hebben. Welk een illusie! Het was volstrekt om het even welke krant men las: de letterbrij was één enorme lange Duitse eenheidsworst, volgeperst met propaganda. Geen journalist, die bleef zitten, kon nog denken, dat hij met een beetje behendigheid tegenas zou kunnen geven. Een enkele maal schoot iemand uit

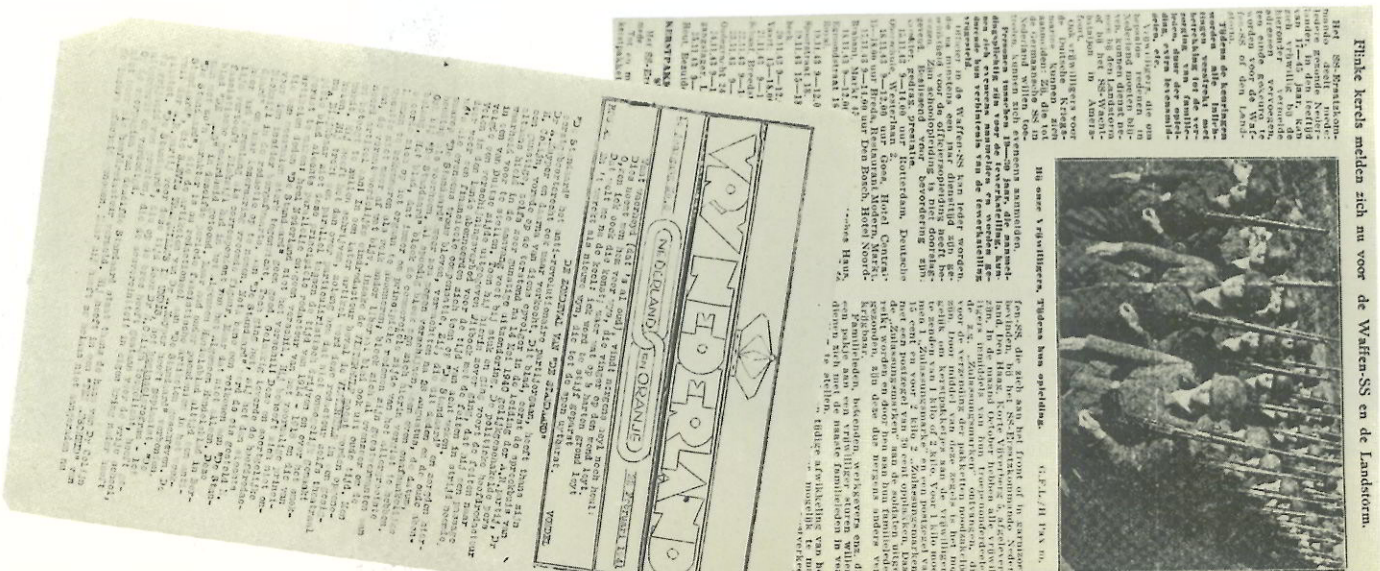
pure balorigheid uit zijn slof. Zo zette een redacteur van het Algemeen Handelsblad boven een bericht over een grootscheepse zwarte handel in Perzische tapijten als kop 'De Teppichfresser'. Wie daarmee werd bedoeld wist iedereen, omdat er verhalen de ronde deden over Hitler, die bij een woedeaanval languit op de grond zou gaan liggen om in het tapijt te bijten. De redacteur werd ontslagen en misschien was het hem daar ook wel om te doen geweest. Hij mocht nog van geluk spreken, dat het concentratiekamp hem bespaard bleef. Een collega van hem ging wel naar Vught voor zes maanden omdat hij een joodse collega en zijn vrouw in huis had genomen. Toen hij terugkeerde hervatte hij zijn werk.

Ze waren niet allemaal 'fout', de redacteurs van de Nederlandse dag- en weekbladen, die aan het werk bleven. Ze beseften over het algemeen, voor zover ze de beginselen van de nieuwe orde niet enthousiast hadden aanvaard, heel goed dat ze iedere dag weer een verachtelijke taak vervulden. Maar hun gedrag was nauwelijks anders dan van zoveel anderen: probeer het uit te zingen, maak ervan wat er nog van te maken is, maak je stoel niet vrij voor een NSB-er of SS-er, behoud jezelf en je gezin voor gedwongen uitzending naar Duitsland. Laffartig? Beginselloos? Ja. Maar niet altijd onbegrijpelijk.

Tachtig dagbladen en honderd zeventig nieuwsbladen, die één keer of enkele malen in de week verschenen hadden de Duitsers in Nederland op 15 mei 1940 aangetroffen. Dat aantal slonk weldra aanzienlijk. Er waren bladen, die zichzelf ophieven (het Zeeuwsch Nieuwsblad stopte uit eigen beweging direct na de capitulatie), er waren er die door de overheid voor korte of voor lange tijd werden verboden, er waren bladen, die zoveel abonnees verloren, dat ze het commercieel niet meer redden (zoals de Groene Amsterdammer, die eind 1940 al moest worden opgeheven). Het was de Duitsers welkom als het aantal snel minderde, dat maakte de controle wel zo gemakkelijk. Er kwamen van overheidswege opgelegde fusies, niet zelden onder het mom van papiergebrek. Dat gebrek was er ook wel, hoewel men dat niet zou merken aan de stroom propagandageschriften, brochures, affiches en de papierlawine, die de nieuwe ambtenarij veroorzaakte. Dat papiergebrek werd ook vaak als een doozichtig voorwendsel gebruikt om de omvang van de bladen te beperken. Op het laatst was het zelfs zo, dat de illegale bladen meer papier verbruikten dan de voddere legale bladen. Er stond trouwens ook meer in.

De oude vertrouwde, vaak saai, soms onleesbare, maar altijd wel betrouwbare dagbladen waren instrumenten in de hand van de vijand geworden, hoe ze ook heetten, welke politieke of godsdienstige kleur ze aanvankelijk ook hadden, hoe groot of hoe klein hun oplage ook was. Wie het bonnenlijstje had uitgeknipt en geen zin had in het opgewonden relaas van een SS-Propaganda Kompanie-verslaggever aan het Russische front, overlopend van stoere dapperheid, had zijn krant al gauw uit. 'Wat nu? De avonden waren saai, de kachel stond op een laag pitje, het koffiesurrogat smaakte niet zo best, er zat nog één Consi in het pakje... Ha, maar dan was er toch nog de radio!

Goed, in Hilversum was het een en ander gewijzigd sinds 15 mei 1940 en als er gebabbeld werd voor de microfoon was het in negen van tien gevallen ook weer Duitse propaganda van het zuiverste water. Maar er werden ook nog wel grammofoonplaten gedraaid, er speelde wel eens een orkest, er zong wel eens een koorje en muziek verzette de zinnen. De oude omroepverenigingen hebben aanvankelijk nog geprobeerd de etherzaken op de vertrouwde voet voort te zetten, zij het dan ook met veel loyaliteit tegenover de nieuwe machthebbers, veel begrip voor de nieuwe tijd en grote, soms al te grote bereidheid om bij de Duitsers een goede beurt te maken. 'Niet blijven mijmeren over het verleden, maar denken aan het vlamrende en trillende NUI' had de Radiobode van de AVRO al direct na de capitulatie verkondigd. 'Wij begrijpen onze tijd', had Pater J. Dito van de KRO in een interview met De Tijd gezegd. 'Waardigheid sluit in zich een loyale houding tegenover de bezetter, jegens de

De Standaard van 12 november 1943. Verplichte tekst, verplichte foto (boven). Het illegale blad 'Vrij Nederland' constateerde in februari 1941 al, dat het anti-revolutionaire dagblad zijn eersgeboorterecht had verkocht.

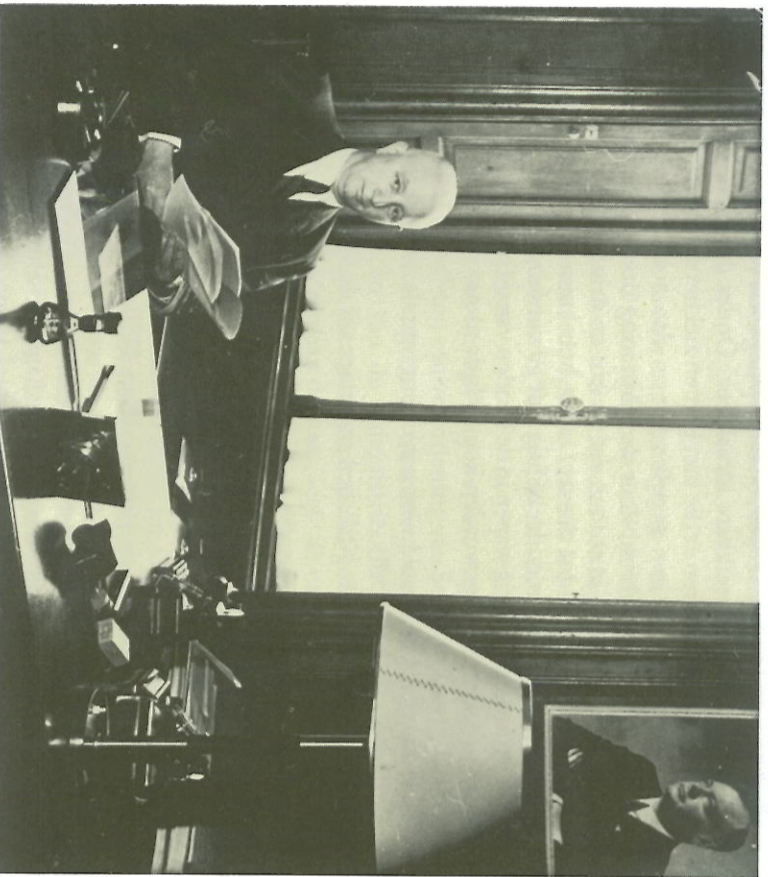

GEVRAAGD
 eenige
Radio-Sprekers
 met beschaafde
 Nederlandsche spraak.
 De moderne talen beheers-
 chend. Spoedige indienst-
 treding noodzakelijk.
 Brieven met opgave van verlangd
 salaris onder No. 5215, Adm. Handb.

Max Blokszijl in zijn Haagse werkkamer. Mussert kijkt vanaf de muur toe. Blokszijl, die in juni 1941 chef werd van de afdeling Perswezen van het departement van volksvoorlichting en kunsten, begon op 2 februari 1941 met zijn praatjes voor de radio ('Ik was er zelf bij'). Het zou dan er zo'n achtbonderd worden. Zijn laatste toespraak bield bij op 6 mei 1945 - na de capitulatie van de Duitsers dus - via de Reichsrundfunk-zender in Den Haag. Zijn laatste woorden waren: 'We zullen terugkomen!'

Biz. 101 links onder: muurpropaganda voor De Flitspuit, de radio-zender, die vanaf 1 juli '41 vanuit Engeland uitzond, maar waarvan iedereen (ook de Duitsers aanvankelijk) dacht dat het een illegale zender op Nederlands grondgebied was.

Maar de propaganda werd wel gedoseerd en de muziek werd ook niet altijd verzorgd door de trommelars van een SS-Totenkopfregriment. Daar waren ook de Melodisten onder leiding van Piet Lustenhouwer, de Trekvogels onder leiding van Wessel Dekker, daar was Frans van Capelle's Musette-orkest, daar was het Omroeptrio, bestaande uit Willem Noske, viool, Albert Loertkens, cello en Theo van der Pas, piano, daar waren de Ramblers onder leiding van Theo Uden Maasman. En er waren hoorspelen. En er was cabaret. Allemaal uitgevoerd door vanouds bekende medewerkers, zoals Piet te Nuyt, Cora May, Wim Sonneveld, Dries Krijn, Frans van Schaik, Ko van den Bosch, Cor Steyn. Je kon, als je de knop omdraaide, midden in een spannend hoorspel vallen. De zwarte handel lukt, bijvoorbeeld, geschreven door Jet Popelier, geïnspireerd op de rechtszaak rond de grote bonnenidestaf in Amsterdam in 1941. 'Beklaagde heeft honderdvijfendertig duizend gulden in deze bonnenhandel verdiend', hoorde je de rechter zeggen. 'Hij is jood en moest derhalve weten, dat zijn misdaden tegen het Germaanse volk, zijn natuurlijke vijand, gericht, hem in volle zwaarte aangerekend worden. Hij is des doods schuldig.' En daarna de verdediger van de veroordeelde: 'Luister nou eens. Breuk, als jood zit jij al in een heel lelijk parket. Verder liegen zal je niet helpen.' Breuk: 'Achenebbsj, ben ik de leugenaar?' Antisemitische propaganda, bedacht door een Nederlander, uitgevoerd door Nederlanders voor de Nederlandse omroep. Schaamden de uitvroerenden zich toch een beetje? In het programmablad stonden hun namen niet vermeld. Dat programmablad heette vanaf januari '42 De Luistergids en had alle tot dusver nog verschenen gidsen en bodes vervangen. Al die oude omroepbladen samen hadden een oplage van een half miljoen gehad, De Luistergids startte met 231.500 abonnees, na drie nummers was dat aantal al gezakt tot 107.500. Het was een naziblaadje. De propaganda via de radio was vaak nogal grof en smakeloos, maar het kon ook anders, zoals Max Blokszijl bewees, de oud-correspondent van het Handelsblad in Berlijn en een overtuigd nationaal-socialist. Zijn radio praatjes droegen de

schijn van objectiviteit en redelijkheid. Het venijn werd zo goed verpakt, dat de propagandistische strekking van zijn gekeuvel vaak nauwelijks herkenbaar was. Hij was zonder twijfel een populaire radiospreker. Door middel van meeningen bij de radiocentrales kon men nagaan welk programma wel en welk programma niet aansloeg. Max Blokszijl met zijn 'Brandende kwesties' en zijn serie 'Ik was er zelf bij' kon rekenen op honderdduizenden luisteraars. 'Hij tastte de Nederlanders daar aan, waar hij wist, dat op dat ogenblik juist hun zwakke punt, hun angst, hun begin van twijfel was, en in de vorm, waarvan hij als Nederlander wist, dat zij daarvoor ontvankelijk waren.' Aldus procureur-fiscaal mr. J. Zaaier in zijn requiisitoir tegen Blokszijl, toen deze zich na de oorlog voor het Bijzondere Gerechtshof in Den Haag moest verantwoorden. Max Blokszijl kreeg de doodstraf.

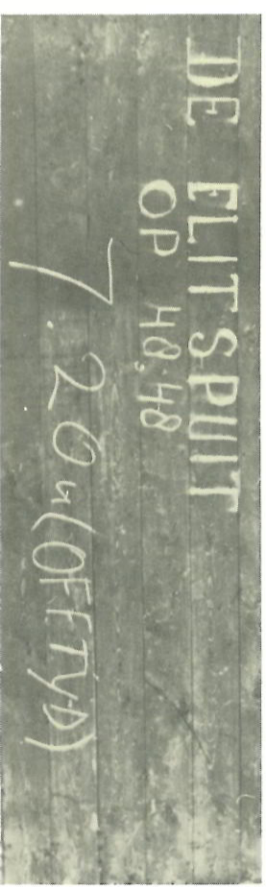
Van geheel andere aard, maar niet minder gevaarlijk was het Zondagmiddagcabaret van Paulus de Ruiter. Achter dat pseudoniem ging de tekstschrijver Jacques van Tol schuil, eens nauwe medewerker van Louis Davids en onder meer de auteur van het liedje over de kleine man met z'n confectiepakkie aan. Hij gebruikte zijn onmiskenbare talenten nu voor een wekelijks stroom van anti-joodse propaganda op de meest vulgaire manier.

'Dat was de Jodenman, de dikke Jodenman, de uitgekookte, gaargekookte vette Jodenman.'

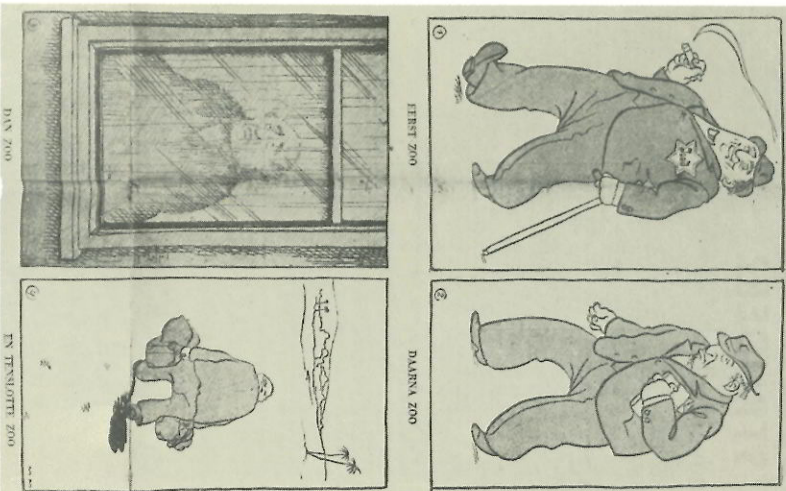
Maar er werd wél naar geluisterd. Evenals Blokszijl haakte Van Tol menigmaal in op uitzendingen van Radio Oranje, wel wetende dat daar veel naar geluisterd werd. Keuvel en Klassebes, twee regelmatig terugkerende cabarettiguren, werden niet moe de draak te steken met degenen, die van Engeland nog de overwinning verwachtten, met de kat-uit-de-boom-kijkers, de slappelingen, die stoere jonge Nederlanders voor zich lieten vechten aan het Oostfront, de burgermannetjes, die maar niet in de nieuwe tijd wilden geloven en stiekem naar Londen luisterden. Op het sportliedje 'Op de hoek van de straat / staat een Ennesbeeter / 't is geen man, 't is geen vrouw / maar een firtzeeter', maakte hij een nieuwe versie. 'Gaat de klok zeven slaan, / en 't wordt donker buiten, / dan zet Paps Londen aan, / kranten voor de buiten. / Engeland wil Duitsland slaan / door met Flit te spuiten: / 'n kinderhand is gauw gevuld / heb maar lang geduld!'

Die flit - het woord dat toen gebruikt werd voor een insectenverdelgingsmiddel - kwam uit de Flitspuit, een Nederlands radioprogramma vanuit Engeland. Het was waar, naar Engeland werd zeer veel geluisterd, al leverden de uitzendingen van Radio Oranje ook wel eens flinke ergernis op, omdat men ginds noodgedwongen vaak achter de feiten aanliep en duidelijk niet op de hoogte was van de situatie in bezet gebied. Maar Londen betekende meer dan alleen het 'andere' nieuws. Een Amsterdammer, die bij het uitbreken van de oorlog 15 jaar was, herinnerde zich later:

'Wanneer het ondergedoken radiooestel tussen twee nieuwsuitzendingen mocht blijven staan, probeerde je de door de Duitsers zwaar gestoorde BBC te vinden. Een enorme triomf was het wanneer je de bands van Geraldo, Eric Winstone of Harry Parry te pakken kreeg. En de BBC jazzclub, dat was nog wat anders. Jazz uit de vrije wereld; je onderging het luisteren ernaar als een

HET ZAL VERKEEREN

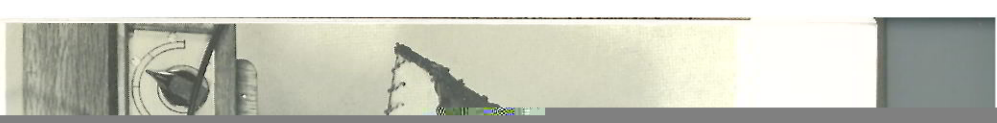
De NSB wees aanvankelijk bet antisemitisme af, er waren zelfs joodse NSB-ers, maar tijdens de bezetting toonde zij ook in dat opzicht haar ware gezicht. 'Op de hoek van de straat' werd het vertoebt.

DE Vliegende Hollander

RUSSISCHE OPMARCH VAN TARNOPOL TOT CHERZON

Grote Duitse verliezen aan oorlogsmateriaal

De Russen zijn nu in de buurt van de Dnieper. De Duitse troepen zijn teruggetrokken naar de Oekraïne. De Russen hebben grote hoeveelheden oorlogsmateriaal buitgemaakt, waaronder tanks, kanonnen en vliegtuigen. Dit is een zware slag voor de Duitsers, die nu moeite hebben om de fronten te stabiliseren.

DE Wervelwind

B U L L E T I N

Geallieerden vallen aan in Noord-Afrika

DE NEDERLAAG VAN ROMMEL

De geallieerde troepen hebben de Duitse linies in Noord-Afrika doorbroken. De Duitse commandant Rommel is teruggetrokken naar de kust. Dit is een belangrijke overwinning voor de geallieerden, die nu de aanpak kunnen voortzetten.

door de redactie van Radio Oranje. De kranten werden door de Royal Air Force, en later ook door de Amerikaanse luchtmacht, boven bezet Nederland afgeworpen. Het eerste nummer kwam in de nacht van 23 op 24 mei 1943 uit de lucht vallen. In totaal zijn er 139 nummers gedrukt. Het afwerpen gebeurde zo, dat de pakketten enkele honderden meters boven de grond geopend werden. De blaadjes konden zich dan over een groot gebied verspreiden. 'Doorgeven, niet bewaren!' stond er steeds op.

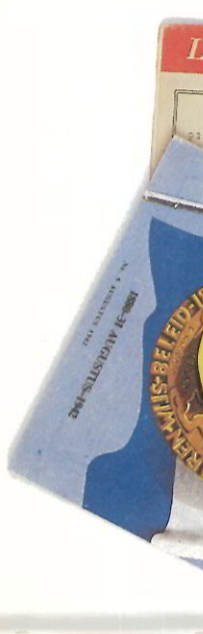
De Vliegende Hollander was niet het eerste blad, dat op deze wijze een bijdrage leverde aan de psychologische oorlogsvoering. In maart 1942 was al eens het blad Vrij Nederland uitgeworpen (in Londen uitgegeven en niet te verwarren met het illegale blad met dezelfde naam) en dat werd spoedig gevolgd door De Wervelwind. Daarvoor werden al vrij geregeld pamfletten boven bezet gebied uitgestrooid. Niet iedereen was van de waarde van deze propaganda overtuigd. 'Bomber-Harris', commandant van de Engelse bombardementsvliegtuigen, zei ronduit, dat hij het onzinnig vond om bezet Europa van toltijpapier te voorzien. Maar dat de Duitsers er wel degelijk hinder van ondervonden blijkt wel uit het feit dat zij een tegenoffensief begonnen. Boven Brabant werden in augustus 1941 op een nacht 300.000 pamfletten uitgestrooid door Duitse vliegtuigen. Dergelijke stunts werden later enkele malen herhaald. Op dezelfde wijze werd trouwens ook geprobeerd de reputatie van de illegale bladen aan te tasten. In het concentratiekamp Vught richtten de Duitsers een complete drukkerij in, waar imitaties van illegale kranten werden vervaardigd. De gangen, die daarmee belast werden deden hun werk zo nauwkeurig en precies, dat de vervalsingen direct in het oog liepen, want slordigheden en fouten waren nu juist de kenmerken van het ware verzetsblad.

Wat onveranderd en hardnekkig gedurende de vijf bezettingjaren als 'nieuwsbron' heeft gefungeerd was het gerucht. Het was er al in de meidagen van 1940, toen 'iedereen' wist te vertellen, dat de Duitsers nu wel enorme militaire successen behaalden, maar dat het aantal gesneuvelden en gewonden in de honderdduizenden liep. Meniggeen had met eigen ogen immers gezien, dat treinen vol gewonden naar de Heimat reden of soldaten. In de herfst van dat jaar kwamen diezelfde verhalen weer los, maar nu hadden ze betrekking op de pogingen om met landingsboten het Kanaal over te steken. Weer wist 'iedereen', dat langs de Belgisch-Nederlandse kust duizenden lijken van verdronken Duitsers waren aangespoeld en dat bovendien honderden soldaten waren gefusilleerd, omdat ze geweigerd hadden in de boten plaats te nemen.

Later kwamen er andere verhalen. Opstand in Berlijn! Revolutie in het Rijnland! Hongeroproer in Hamburg! Hitler zwaar gewond bij een aanslag! Demonstraties tegen de oorlog in de door luchtbombardementen zwaar getroffen Duitse steden, maar onderdrukt door de SS: duizenden doden! Ze hebben nog maar voor drie weken benzine! Geruchten van allerlei aard. Ze deden als lopende vuurfjes de ronde. Stond er iets over in de krant? Nee, natuurlijk niet. Dan was het misschien juist helemaal waar! Had de radio er iets over gezegd? Kom nou, de radio zal omroepen dat er revolutie in Duitsland is. Maar de Engelse zender dan? Die heeft er ook niets over gezegd. Allicht niet, in Londen houden ze zo'n bericht achter tot ze het juiste moment gekomen achten om ermee voor de draad te komen.

Ze kwamen en ze gingen, die geruchten, de hele oorlog door. Ze bleken bijna nooit juist, maar dat gaf niet, want ze werden al gauw overvleugeld door nieuwe verhalen.

Het gerucht bleek zelfs in staat heel Nederland op zijn kop te zetten toen begin september 1944 de geallieerde troepen snel oprukten door België en de Nederlandse grens naderden. Zouden ze doorstoten naar het noorden? Was de bevrijding een kwestie van dagen, van uren misschien? De kranten gaven

DE VRIJE PERS

DE WAARHEID

ONS VOLK

FIFTY PAROOL

JE MAINTIENDRAI

Landbestuur in overgangstijd

VIJF ONTGEREND

Landbestuur in overgangstijd

ONS VOLK

DEN VADEBLANT GHERROUWE

Nieuwjaarsrede van H. M. de Koningin

Spotprent op Dolle Dinsdags

De Bezige Bij, najaar '44.

1045

SEPTEMBER

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31					

OCTOBER

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31					

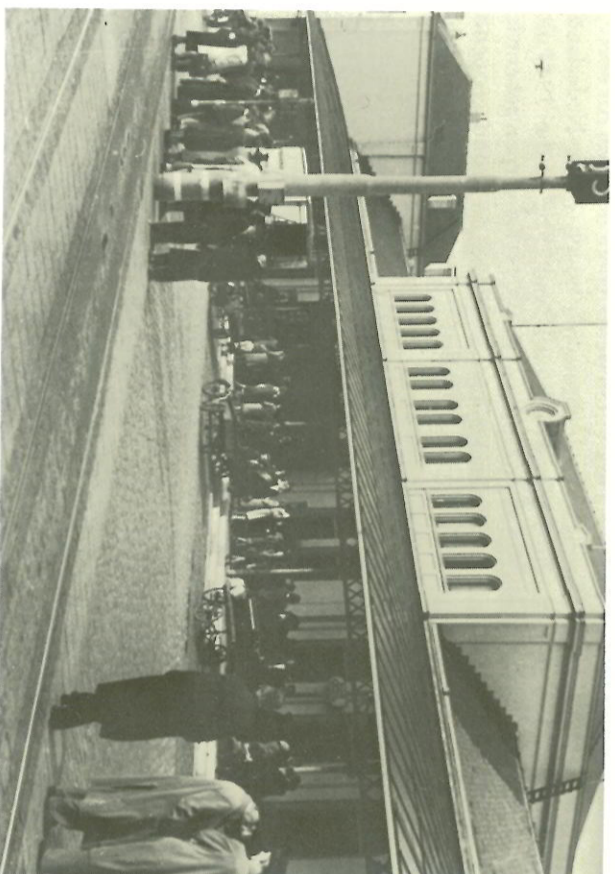
Spotprent op Dolle Dinsdags

Op de bei bij Laren, het Gooi, zoeken naar exemplaren van De Vliegende Hollander.

Rechts: station Staatspoor, Den Haag, 5 september 1944, Dolle Dinsdag, de kameraden verzamelen zich voor de reis naar veiliger oorden.

slechts vage berichten en de berichten uit Londen blonken ook niet uit door duidelijkheid, maar dat kwam natuurlijk omdat de richting van de opmars geheim gehouden moest worden.

Illegaal nieuws via de lantaarnpaal, waar een nummer van De Waarheid is aangeplakt.

Dinsdag 5 september 1944. Een 17-jarige HBS-er in Haarlem schreef die dag het volgende in zijn dagboek: 'Gisteravond maakte Gerbrandt bekend dat onze grenzen overschreden waren. Later kwam bericht dat Breda bereikt was. Gisteravond was ik niet zo enthousiast, maar toen ik in de stad kwam vandaag móest ik het wel worden. De Wagenweg was erg druk - vanmiddag leek het er wel de Kalverstraat - allemaal enthousiaste mensen, die allemaal het eerst de Britten hier binnen wilden zien rukken en hun het eerst wilden toejuichen, want... 'ze' waren gesignaleerd in Lissel! Ik met met mijn stomme kop geloof het ook nog, and so Koos, Mies en een klein beetje Frits. We werden uitgelaten, maakten de vlag klaar, knipten oranje lintjes, ik opperde het toestel aan de bezitter terug te geven - omdat die natuurlijk nu wilde luisteren en er bovendien om gevraagd had (wat ik flauw vind) - wat we ook uitvoerden. We konden haast niet eten van blijdschap: vanmiddag vrij!! Jammer was (of gelukkig) dat we Moeder niets durfden te vertellen; die was al zo zenuwachtig geworden op bed. 's Middags begonnen we het al nuchterder te bekijken en kwamen tot de conclusie: de 'Leidenaar' rijdt nog, dus Leiden nog niet vrij. Toch bemachtigde ik nog bij Paul een rood-wit-blauw-oranje spelde, dat ze vanochtend in hun optimisme in serie gemaakt hadden! 'Je kon maar nooit weten' dacht ik onwillkeurig. Londen weet 'geen pest' nieuws te vertellen, dan Breda, Brussel, Antwerpen, Luik, Leuven, Mechelen bevestigd. Op de Wagenweg werd doodleuk in volle ernst verteld: 'Ze zitten in Hillegom'. Mensen liepen met oranje bloemen op, radio's worden algemeen tevoorschijn gehaald, iedereen wordt onvoorzichtig: men schreeuwt het nieuws uit! Men lacht terugtrekkende moffen uit, men lacht om wegtrekkende NSB-ers.'

Dolle Dinsdag - dag van het Grote Gerucht.

In Rotterdam, in Delft, in Den Haag, in Leiden en in Amsterdam was het nauwelijks anders dan in Haarlem. Overal stonden die dag honderden mensen langs de weg om de bevrijders te verwelkomen, alsof de weg van Antwerpen naar West-Nederland geheel open lag. Niets was minder waar en de telurstelling was des te groter toen er helemaal niets gebeurde. De vlaggen, speldjes, de spandoeken konden worden opgeborgen.

Soms hield het gerucht weken aan.

De verwarring, die Dolle Dinsdag in de rijen der Duitsers en hun handlangers had gesticht, veroorzaakte ook stagnatie in de constante stroom van Duitse propaganda. Vanaf het begin van de bezetting was er over het land een vloedgolf van propaganda van allerlei soort uitgestort in de vorm van pamfletten, affiches, brochures, wervingscampagnes voor de SS, de Nederlandse Oostcompagnie, de Arbeidsinzet. Voor de teksten werden Nederlanders ingeschakeld, evenals voor de tekeningen. De verspreiding van dit alles over het hele land werd verzorgd door Nederlandse reclamebureaus.

Met een oplage van aanvankelijk twee miljoen per maand draaiden de persen vlogschriften, waarin de Duitse overwinningen werden bejubeld, de geallieerden werden afgeschilderd als dom, arrogant, wreed, als slippendragers van het internationale jodendom, het kapitalisme, het bolsjewisme. Daarnaast verschenen er geregeld kleine brochures over uiteenlopende onderwerpen: 'Voor het te laat is!', 'Boerenland in Boerenhand!', 'Onze voorouders'. Er daalde een lawine van affiches over het hele land, kleurige blikvangers met pakkende slogans zoals: Engeland overleeft alle nederlagen, behalve de laatste! Frontzorg is eroplicht! Neem dienst bij het Vrijwilligerslegioen Nederland! Vliegende Forten, vliegende doodsiksten! De V-actie van 1941 werd nog lange tijd gehandhaafd op affiches, waarmee de extra-legerberichten werden verspreid. De aantallen getorpedeerde schepen met hun tonnage werden tromfantechtig vermeld op aanplakbiljetten met een oranje-V als achtergrond. Een V, die zich gemakkelijk voor uitbreiding leende als je er Hitlers kop met snorretje en zwarte lok in tekende, de poten van de V voorzag van een paar handjes en er Help! boven schreef.

Die propagandastroom werd zowel doorkruist als onderstreepd door allerlei plakwerk, dat uit de keuten van de NSB-propagandadienst kwam: De trossen los! Hou Zee voor Volk en Vaderland! Sluit u aan bij de NSB! De Winterhulp, Nederlandse Volksdienst, SS, Agrarisch Front voegden zich daar ook nog eens bij. Daartussen hingen dan ook nog allerlei platen, afkomstig van bijvoorbeeld de Economische Voorlichtingsdienst, de Distributiedienst (Pas op uw bonnet!), de talloze bekendmakingen van de Rijkscommissaris of de Wehrmachts-befehlhaber, generaal Fr. Christiansen.

Leest het nieuwe dagblad Deutsche Zeitung in den Niederlanden, bemiddelaar tussen het Duitse en het Nederlandse economische leven!

Mussert strijdt voor Nederlands plaats in het Nieuwe Europa!

Stuunt de Nederlandse Ambulance in het Oosten!

We!waart door samenwerking in het Nederlandse Arbeidsfront!

Je kon ze niet ontlopen, die schreuwende slagzinnen. Ze hingen overal, in de postkantoren, in de distributielokalen, op de stations, in de gemeentehuizen, je zag ze op straat, op reclamezuilen, op muren, op lantaarnpalen. Geraffineerde pogingen om slimmerende anti-joodse gevoelens aan te wakkeren, het samengaan van Engeland en Amerika met de Sovjet-Unie in discreditie te brengen, de angst voor het bolsjewisme nieuw voedsel te geven. Soms getuigden die affiches van weinig begrip voor de situatie in Nederland. In 1940 al verscheen er een plaat, die bedoeld was om te waarschuwen tegen het gevaar van luchtbombardementen met de tekst: 'Engelse vliegers kennen geen genade voor vreedzame burgers; daarom: Blijf in huis! Ja, ja, en de Duitse vliegers dan, die kort tevoren Rotterdam hadden plat gebombarderd, kenden die dan wel genade?'

Een soortgelijke averrechtse uitwerking had op velen de affiche die, begin 1944 verspreid, de hoopvolle verwachting van velen op een spoedige invasie probeerde te neutraliseren. Een dramatische tekening: moeder dood onder een verkolde balk, kindje huilend er naast en daarboven de tekst: 'Moeder is dat nu het tweede front, waarover pappie zo vaak gesproken heeft? De plaat stimuleerde alleen de verwachting, dat het tweede front nu echt in aantocht was. Omstreeks diezelfde tijd werd echter nog eens aangetoond, dat de Duitse propaganda niet zo stompzinig hoedde te zijn als uit deze en andere voor-

Vulpenen en vulpootleden niet oprapen! Het zijn gewarntijde, met explosieven gevulde voorwerpen! Er zijn, voor zover bekend, nooit dergelijke 'wapens' door de RAF boven Nederland uitgegooid, maar een Noordhollandse kamoorboekhandelaar baalde met de Duitse waarschuwingen een grap uit. Hij plaatste een aantal onbruikbare, onverkoopte vulpenen in de arde van een plantsoen in de buurt van zijn winkel en waarschuwde vervolgens de Duitse autoriteiten. Die moesten het spel wel meespelen en lieten de 'explosieven' met grote omzichtigheid verwijderen.

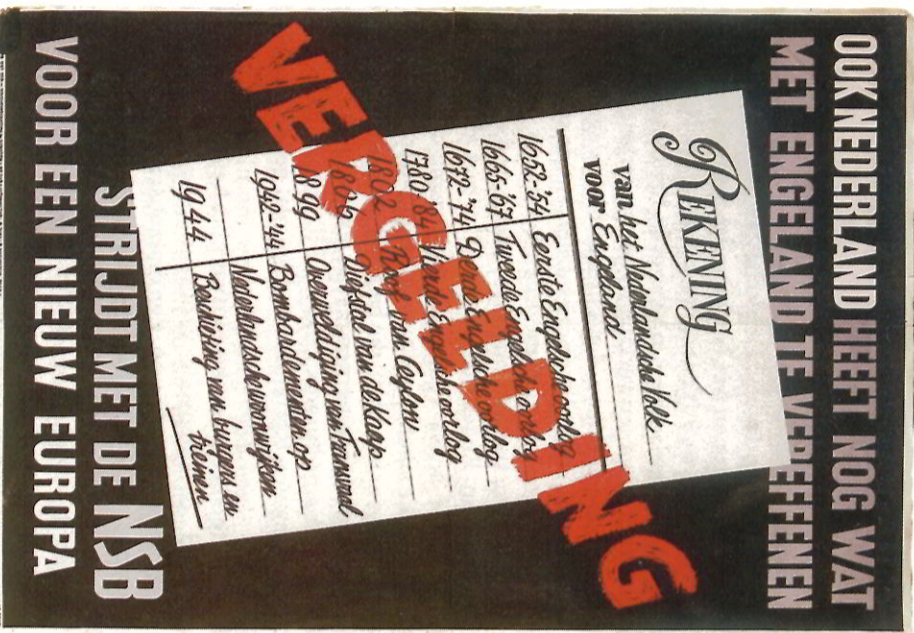
Laren, N.H., de St.-Jansprocessie op 24 juni 1942, met op de achtergrond nationaal-socialistische propagandaplakaten.

Boven: De Gil, intelligente, humanistische Nazi-propaganda.

beelden zou blijken. Er lag in de kiosken opeens een geheel nieuw blad, De Gil. Het trok van verre al de aandacht door zijn opvallend grote koppen, die nu eens niet de Duitse onoverwinnelijkheid en Hitlers genie uitbezuiden. Intelligent, het leek waresmpel wel of het een Engels-Amerikaans propagandablad was. In werkelijkheid was de quasi anti-Duitse tekst een bijzonder geraffineerde poging om het nu eens anders te doen dan voorheen. Wie het blad kocht wist eerst niet waar hij aan toe was. Er stonden nota bene de teksten in van Engelse en Amerikaanse liedjes, die al drie jaar lang tot de verboden lectuur behoorden. Het venijn, de anti-propaganda, door Nederlanders bedacht, door Nederlanders opgeschreven, was op uitermate subtiele wijze verpakt. Er zijn van De Gil veertien nummers verschenen. De oplage schommelde tussen de 150 en 200.000.

Letterlijk tot het laatste moment heeft de Duitse propagandamachine doorgedraaid. Op 30 april 1945, enkele dagen vóór het einde van de oorlog noemde de Deutsche Zeitung in den Nederlanden de berichten dat Himmler met de geallieerden in verbinding zou zijn getreden om de capitulatie van de Duitse troepen voor te bereiden 'Unsinnige Geruchten'. De Duitse radiozender Festung Holland, op 245 meter opererend, sprak smalend over een 'Lügenfilm' van domme berichten.

Propaganda tot het bittere eind.

Alleen de Nederlandse Omroep deed al lang niet meer mee. Na Dolle Dinsdag was het hele instituut als een kaartenhuis in elkaar geklapt. Wie ook maar een beetje boer op zijn hoofd had nam de benen en een handjevol Duitsers met een kleine technische staf Nederlanders (aan wie een 'Dienstverplichting' was opgelegd) namen de lopende zaken waar en dat betekende, dat er alleen nog

grammofoonplaten werden getraaid, afgewisseld met nieuwsberichten.

Wel werden er nog enkele perfide pogingen gedaan om via de ether verwarring te zaaien. Daar was bijvoorbeeld de zender Mary of Arnhem, die simpelweg de BBC-uitzendingen relayeerde, maar deze wel doorspekte met eigen nieuws, in voortreffelijk Engels voorgelezen. Ook was er De zender van het bevrilde Zuiden met zogenaamd nieuws uit Brabant en Limburg, maar dan wel met reportages waarin Nederlanders hun beklag deden over het schandelijke gedrag van de geallieerde militairen. Op deze wijze probeerde men de uitzendingen van radio Herrijzend Nederland te doorkruisen, een zender, die onder auspiciën van het Militair Gezag berichten uitzond, die in de eerste plaats bestemd waren voor het bevrilde zuiden, maar ook elders in Nederland werden ontvangen. Nog tijdens de bezetting was deze zender in het diepste geheim bij Philips gebouwd en snel bedrijfsklaar gemaakt, toen Eindhoven was bevrijd. Soortgelijke misleidende uitzendingen verzorgde trouwens ook Willem W. Waterman (in na-oorlogse jaren alias Willy van der Heide), de redacteur van het blad De Gil, al vanaf juli 1944.

Achthonderduizend radiotoestellen waren in 1943 in beslag genomen. Toen de bevrijing kwam bleken daarvan ongeveer 400.000 vernietigd of onbruikbaar te zijn geworden en er waren er 250.000 naar Duitsland verhuisd. Rond honderduizend toestellen konden worden teruggegeven. De resterende vijftigduizend, zo bleek uit de administratie, waren cadeau gedaan aan de Wehrmacht en aan Duitse soldatenvrouwen, wier huis door een bombardement was getroffen.

Toen de Canadezen in mei 1945 bevrijd Nederland binnentrokken, hingen de affiches, die opripen dienst te nemen bij de SS nog op de reclamezuiden. In de kelders van de Utrechtse drukkerij, waar jarenlang de NSB-drukkerij Nenasu gevestigd was geweest lagen duizenden brochures en boeken tot de zolder opgestapeld - nazilectuur, die aan de straatstenen niet te slijten was geweest. Het verdween bij scheppen vol in de locomobiel, die de generator aandreef om stroom op te wekken, zodat de persen weer konden draaien ten behoeve van de nieuwe kranten.

Het patrool was van nu: trouw aan de waarheid in vrij Nederland.

Boven: illegaal tielwerk, op menig kantoor verwardigd.

Biz: 110 en 111 onder: propaganda gebaseerd op al dan niet vermeende anti-Engelse gevoelens en vrees voor het communisme.

